

PŘÍJEMCI PŘÍSPĚVKU NA PÉČI – VÝZVY A PERSPEKTIVY V SOUČASNÉM SOCIÁLNÍM SYSTÉMU

BENEFICIARIES OF THE CARE ALLOWANCE - CHALLENGES AND PERSPECTIVES IN THE CURRENT SOCIAL SYSTEM

Drahomíra Zajíčková – Ondřej Pavelek – Martin Lakomý

Abstract

The care allowance is an essential element of the Czech social system aimed at supporting persons dependent on the help of others. It helps to cover the costs of care provided by family or professional carers. The analysis presented here focuses on the range and structure of recipients of this benefit with regard to age, health and level of dependence on the help of others. The paper provides an overview of current data on the distribution of beneficiaries by age, type of care provided and regional differences in the take-up of the benefit. The primary recipients of the care allowance are seniors over 65 years of age (64%), 71% of whom are in informal care. Of the financial flows, 77% of the funds for formal care go to the three main residential services: homes for the elderly, homes with special care needs and homes for people with disabilities. Emphasis is placed on identifying key trends and challenges facing the system, including the growing number of seniors and funding requirements.

Key words: care allowance recipients, structure, Czech Republic, degree of dependence, gender

JEL Code: I38, J14, H51

Úvod

S ohledem na demografický vývoj a očekávané stárnutí populace se předpokládá výrazný nárůst podílu nejstarších obyvatel, kteří budou potřebovat nejnáročnější formy péče vedoucí k rostoucí potřebě podpory osob závislých na péči druhých. Jedním z klíčových nástrojů, jak reagovat na tento demografický trend a zvýšenou potřebu péče, je příspěvek na péči. Tento příspěvek umožňuje finančně podpořit osoby závislé na pomoci druhých a zajistit jim potřebnou péči, ať

už ve formální, nebo neformální podobě, čímž se flexibilně přizpůsobuje různým potřebám stárnoucí populace.¹

Příspěvek na péči (dále jen PnP) se poskytuje osobám, které jsou z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu závislé na pomoci jiné fyzické osoby. Nárok na příspěvek má osoba starší jednoho roku uvedená v § 4 odst. 1 zákona o sociálních službách², která z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu potřebuje pomoc jiné fyzické osoby při zvládnutí základních životních potřeb v rozsahu stanoveném stupněm závislosti, pokud jí tuto pomoc poskytuje osoba blízká nebo asistent sociální péče nebo poskytovatel sociálních služeb, který je zapsán v registru poskytovatelů sociálních služeb, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo dětský domov anebo speciální lůžkové zdravotnické zařízení hospicového typu.

Cílem článku je analyzovat sociálně-demografickou strukturu příjemců příspěvku na péči (PnP) v České republice, se zaměřením na věkové, genderové a regionální rozdíly, a jejich vliv na potřeby formální a neformální péče.

1 Základní charakteristiky příjemců příspěvku na péči

1.1 Sociodemografická struktura příjemců příspěvku na péči (PnP)

V květnu 2024 činil celkový počet příjemců příspěvku na péči 348 415 osob, tento počet zahrnuje osoby, které jsou závislé na různé míře pomoci, od základní až po velmi intenzivní péči (I.- IV. stupeň závislosti). Z celkového počtu 348 415 příjemců PnP tvoří osoby starší 65 let 237 434 osob, což představuje 68 % všech příjemců, věková skupina osob 65+ tak hraje v rámci příjemců příspěvku na péči (PnP) klíčovou roli (viz Graf 1). Průměrný věk příjemců PnP je 76 let.³

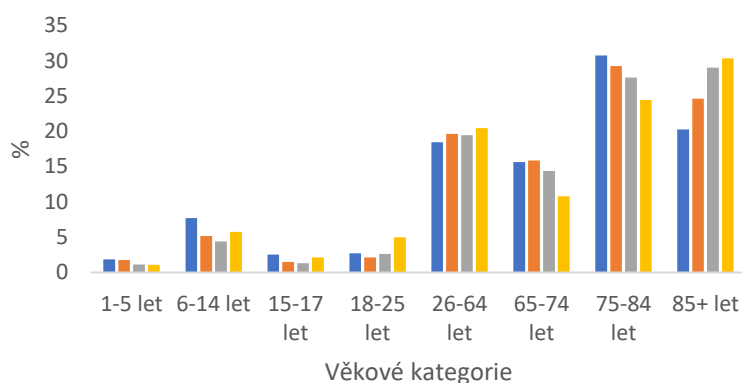
¹ Podle Clare Ungerson (1995) mohou peněžní dávky, které jsou poskytovány pečujícím prostřednictvím osob závislých na péči, které si za tuto péči platí, vést k tomu, že se péče promění v "**komoditu**" – tedy v obchodovatelný produkt, jenž se stává předmětem finanční transakce, a to i mezi blízkými členy rodiny.

Z dlouhodobého pohledu však může finanční podpora z veřejných zdrojů **příspěk k udržení neformální (rodinné) péče**, protože zapojení a podpora ze strany veřejného sektoru spíše posiluje rodinné závazky k péči, než aby je oslabovala (Jacobs 2003).

²

³ Materiál MPSV, odd.802

Graf 1: Rozdělení příjemců příspěvku na péči podle věku a stupně závislosti

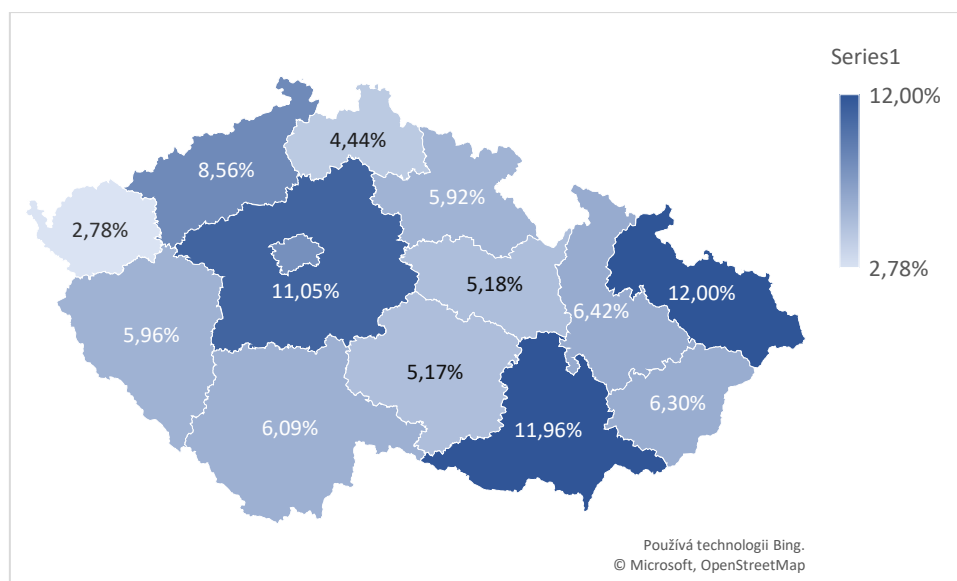
Zdroj: OKstat, MPSV, 2024

Většina příjemců PnP jsou ženy (60,2%), což je poměrně výrazný rozdíl oproti mužům. Tento rozdíl může být způsoben několika faktory: a) ženy žijí v průměru déle než muži, a tudíž je u nich vyšší pravděpodobnost, že budou ve stáří potřebovat péči, b) reflektuje tradiční rozdělení péče o blízké v domácnostech, kde ženy jsou častěji pečovatelkami i příjemkyněmi péče. Studie Dudová a Vohlídalová (2018) uvádí, že přibližně 70 % intenzivní péče o seniory zajišťují ženy. To dokládají i další studie, např. Jenson, 2000, Hosseinpoor 2013.

Největší podíl příjemců PnP má II. stupeň závislosti (středně těžká závislost) - 30,87 %, následuje I. stupeň (lehká závislost) s podílem 26,71 %, III. stupeň (těžká závislost) s 26,59 %, nejmenší podíl má IV. stupeň (úplná závislost), který tvoří 15,83 %. Rozložení žadatelů o příspěvek na péči podle stupně závislosti je mezi muži a ženami poměrně vyrovnané. Ovšem u osob ve vyšších věkových skupinách (nad 75 let) je míra závislosti žen vyšší než u mužů, a to téměř dvojnásobně. Nejvyšší rozdíl je ve IV. stupni závislosti ve věkové skupině nad 85 let, kdy v r. 2010 byla míra závislosti žen o 11,3 p.b. vyšší než u mužů (Jeřábková, Průša, 2013), nyní je o 19,0 p.b. vyšší.

Z regionálního hlediska kopírují počty příjemců příspěvku na péči počty obyvatel v jednotlivých krajích. Nejvyšší podíly příjemců příspěvku na péči mají kraje: Moravskoslezský, Jihomoravský a Středočeský kraj, což je dáno jak vysokým počtem obyvatel, tak částečně specifickými regionálními faktory, jako je stárnutí populace a horší zdravotní stav v některých oblastech, zjm. v Moravskoslezském kraji.

Graf 2: Regionální rozložení příjemců příspěvku na péči

Zdroj: OKstat, 05/2024

1.2 Neformální versus formální péče

Neformální péče⁴, tedy péče poskytovaná bez zapojení registrovaného poskytovatele, představuje zásadní část systému příspěvku na péči (PnP). Z celkového počtu 348 415 příjemců PnP je 245 881 osob, tedy 71 %, v neformální péči. V rámci neformální péče dosahují roční výdaje na PnP částky 21,1 mld. Kč, což představuje 61 % celkových výdajů na PnP. Tyto údaje ukazují, že neformální péče zůstává klíčovým pilířem péče o osoby závislé na pomoci druhých, přičemž její podpora je nezbytná jak z pohledu finanční udržitelnosti systému, tak i pro zabezpečení potřeb těchto osob.

Formální péče, tedy péče poskytovaná registrovanými poskytovateli, zahrnuje 102 534 příjemců příspěvku na péči (PnP), což představuje 29 % všech příjemců. I když menší než neformální péče, formální systém péče zajišťuje klíčové služby pro osoby s většími či specializovanými potřebami. Výdaje na PnP ve formální péči činí ročně 13,26 mld. Kč, což odpovídá 39 % z celkových výdajů na PnP. Tento podíl ukazuje, že formální péče je finančně

⁴ Neformální péče je péče poskytovaná osobě závislé na podpoře, pomoci a péči jejími blízkými rodinnými příslušníky, příbuznými nebo známými (Pečující osoby a neformální péče (Národní strategie rozvoje sociálních služeb 2016–2025), <https://socialnipolitika.eu/2017/04/pecujici-osoby-a-neformalni-pece-narodni-strategie-rozvoje-socialnich-sluzeb-2016-2025/>)

náročnější než neformální péče, a zároveň ukazuje její význam při zajišťování profesionální péče pro osoby s vyššími nároky na péči.

Největší počet příjemců příspěvku na péči v rámci formální péče je v pobytových službách (DS, DOZR, DZR), které zahrnují 73 594 osob, což představuje 21,1 % z celkového počtu příjemců PnP a 71,8 % z formálních sociálních služeb (SSL). Pobytové služby poskytují intenzivní a dlouhodobou péči, například v domovech pro seniory nebo specializovaných zařízeních. Nejvíce příjemců využívá domovy pro seniory (10 %), následované domovy se zvláštním režimem (7 %) a domovy pro OZP (3 %).

V kontrastu s tím terénní a ambulantní služby, konkrétně pečovatelská služba a osobní asistence, zahrnují menší procento příjemců (7 % a 1 %). Pečovatelská služba se stará o 22 751 osob, což je výraznější podíl oproti osobní asistenci, která pečuje o 3 133 osob (viz Tabulka 1).

Tab. 1: Struktura příjemců příspěvku na péči (PnP)

Vybrané služby	abs.	podíl z celku příjemců PnP (%)
Pečovatelská služba	22 751	7
Osobní asistence	3 133	1
Domovy pro seniory	33 131	10
DZR	22 847	7
Domovy pro OZP	11 369	3

Zdroj: OKStat, 5/2024

Vyšší náklady PnP na formální péči (10 809 Kč měsíčně/osoba) v porovnání s neformální naznačují, že příjemci této péče často spadají do vyšších stupňů závislosti (III. a IV. stupeň), tzn. že tito lidé vyžadují intenzivní, nepřetržitou péči náročnou na personál a další prostředky (Tabulka 2).

Tab. 2: Struktura příjemců příspěvku na péči (PnP) a výdaje na péči podle typu poskytovatele

Ukazatel	Počet osob	Podíl (%)	Výdaje PnP / rok (mld. Kč)	Podíl výdajů z celku (%)	Měsíční náklady na PnP (Kč/osoba)
Celkový počet příjemců PnP	348 415	-	34,4	100	8 228
Příjemci PnP 65+ let	237 434	68	-	-	
Neformální péče (bez registrovaného poskytovatele SSL)	245 881	71	21,1	61	7 151
Formální péče (registrovaný poskytovatel SSL)	102 534	29	13,3	39	10 809

Zdroj: OKStat, 5/2024

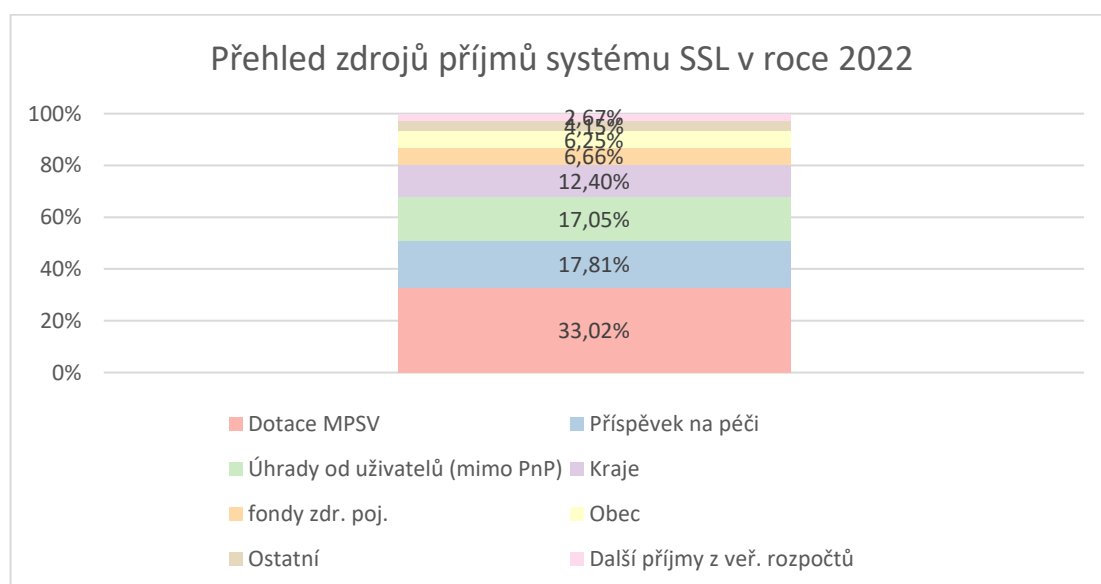
2 Struktura výdajů na příspěvek na péči: Neformální a formální péče

Výdaje PnP na neformální péči dosáhly 1,76 miliardy Kč měsíčně, roční výdaje činí 21,1 miliardy Kč. Výdaje PnP na formální péči činí cca 13,26 miliardy Kč, což odpovídá 39 % celkových výdajů na PnP. Pobytové služby představují nejvyšší podíl příjemců PnP ve formální péči. Roční náklady na pobytové služby činí 10,6 miliard Kč a tvoří 31 % celkových výdajů na PnP.

Domovy pro seniory mají zvláště vysoký podíl, protože představují 13 % z celkových výdajů PnP (4,59 mld. Kč ročně), což je nejvyšší hodnota mezi jednotlivými typy zařízení; domovy se zvláštním režimem, poskytující specializovanou péči (například pro lidi s demencí nebo Alzheimerovou chorobou), tvoří 11 % výdajů (3,75 miliardy Kč ročně), domovy pro osoby se zdravotním postižením (OZP) tvoří menší část výdajů, ale stále jde o 5 % celkového PnP, což odpovídá 1,82 miliardy Kč ročně.

Příspěvek na péči tak tvoří významnou část financování sociálních služeb, které je vícezdrojové (státní rozpočet, rozpočty krajů, obcí a příspěvky od uživatelů služeb). Nominální výdaje na příspěvek na péči vykazují dlouhodobý růst. V letech 2012 až 2023 vzrostly z 20 mld. Kč na více než 34 mld. Kč, což představuje nárůst o více než 70 % (Jánský, 2023). V roce 2024 příspěvek na péči představoval 17,81 % z celkových příjmů systému sociálních služeb (viz Graf 3).

Graf 3: Struktura zdrojů financování systému sociálních služeb (SSL)

Zdroj: OKposkytovatel, 5/2024

Vzhledem k těmto výdajům je nezbytné zvažovat, jak se bude vyvíjet poptávka po (dlouhodobé) péči a do jaké míry bude dostatečná nabídka schopna uspokojit tuto poptávku (Karlsson, 2006). U formální péče to vyžaduje odhad toho, jak moc budou veřejné rozpočty zatíženy náklady na dlouhodobou péči. V případě neformální péče je zase klíčové zvážit, zda bude dostatek pečovatелů, pokud by současné vzorce poskytování péče přetrvávaly.

Závěr

Příspěvek na péči (PnP) představuje klíčový nástroj financování v systému sociálních služeb v České republice. V roce 2024 tvořil přibližně 17,8 % z celkových zdrojů systému sociálních služeb, což potvrzuje jeho významnou roli jak v podpoře neformální, tak i formální péče. Neformální péče, která je zajišťována rodinou a blízkými osobami, nadále dominuje (71 % příjemců) a představuje 61 % z celkových výdajů na PnP, což naznačuje důležitost neformální péče jako klíčového pilíře podpory seniorů a osob závislých na pomoci druhých. Na druhé straně, formální péče (29 % příjemců) je finančně náročnější, což je patrné zejména u pobytových zařízení, která zajišťují intenzivní a specializovanou péči o osoby s vyšším stupněm závislosti. Roční náklady na formální péči dosahují 13,3 miliardy Kč, což představuje 39 % z celkových výdajů na PnP. V kontextu rostoucích výdajů na příspěvek na péči, které se za poslední dekádu zvýšily o více než 70 %, je zřejmé, že systém sociálních služeb čelí významným výzvám v oblasti financování v kontextu demografického stárnutí. Aby byl systém dlouhodobě udržitelný, bude nezbytné hledat rovnováhu mezi podporou neformální péče, která je finančně méně náročná, a zajištěním dostatečných kapacit a kvalitní péče v rámci formálních sociálních služeb.

Acknowledgment

This work was supported by the grant GACR 21-08447S Digitalisation in the Labour Market: Challenges, Opportunities and Inequalities for Older Workers and COST Action CA21107—Work Inequalities in Later Life Redefined by Digitalization (DIGI-net).

References

Dudová, R., Vohlídalová, M. 2018. „Muži a ženy pečující o seniory v rodině.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, Vol. 54, No. 2: 219–251.

- Hosseinpoor, A. R., Bergen, N., & Chatterji, S. (2013). Socio-demographic determinants of caregiving in older adults of low-and middle-income countries. *Age and ageing*, 42(3), 330-338.
- Jacobs, M. T. 2003. „Paying for Informal Care: A Contradictio in Terminis?“ *European Societies*, Vol. 5, No. 4: 397–417, <http://dx.doi.org/10.1080/1461669032000127660>
- Janský P., Kolář D.: (Ne)zvyšování sociálních dávek v letech 2012–2023: přehled, IDEA, 2023
- Jenson, J., & Jacobzone, S. (2000). Care allowances for the frail elderly and their impact on women care-givers.
- Jeřábková, V., & Průša, L. 2013. Příspěvek na péči. Praha: VÚPSV.
- Karlsson, M., Mayhew, L., Plumb, R., & Rickayzen, B. (2006). Future costs for long-term care: cost projections for long-term care for older people in the United Kingdom. *Health policy*, 75(2), 187-213.
- Pečující osoby a neformální péče (Národní strategie rozvoje sociálních služeb 2016–2025), <https://socialnipolitika.eu/2017/04/pecujici-osoby-a-neformalni-pecce-narodni-strategie-rozvoje-socialnich-sluzeb-2016-2025/>
- Ungerson, C. 1995. „Gender, Cash and Informal Care: European Perspectives and Dilemmas.“ *Journal of Social Policy*, Vol. 24, No. 1: 31–52, <http://dx.doi.org/10.1017/S004727940002451X>

Kontakt

Drahomíra Zajíčková
(korespondenční autor)
Independent scholar
drahomira.zajickova@gmail.com

Ondřej Pavelek
Mendelova Univerzita v Brně
Ústav práva a humanitních věd
Zemědělská 1
Brno
ondrej.pavelek@mendelu.cz

Martin Lakomý
Mendelova Univerzita v Brně
Ústav managementu
Zemědělská 1
Brno
martin.lakomy@mendelu.cz